

A Critique and Review on the Book
Islamic Management
(Models and Obstacles to its Realization in Society and Organizations)

Gholamreza Goodarzi*

Mansoor Moeini Korbekandi**

Abstract

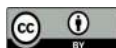
The purpose of this article is to review and critique the book *Islamic Management (Models and Obstacles to its Realization in Society and Organizations)*. First, the book is evaluated in terms of method and then in terms of content and structure. Also, the extensible points of the book are mentioned in order to enrich the book and open other fields of research. The method of evaluation and critique of this work is citation-analytical and in accordance with the proposed model by the Council for the Study of Humanities Texts and Books in the context of the general introduction, the form and content of the work are examined. This work suffers from a lack of logical order and coherence of content, content inaccuracy, content defects and errors. The technical quality of the work is good and the general rules of writing have been observed. Despite these, the formal weaknesses of the work are simple book cover design, simple page layout, failure to observe the proportion of the volume of the seasons, excessive detail attached to the book, lack of attractive tables, and lack of list of tables, charts, and figures. In general, the analysis of the content of the academic books can provide the potential

---

* Associate Professor of Management, Faculty Member, Imam Sadeq University, Tehran, Iran, rgodarzi@yahoo.com

** PhD Candidate in Organizational Behavior, Tarbiat Modares University, Tehran, Iran
(Corresponding Author), mansoor.moeini@yahoo.com

Date received: 2020-11-18, Date of acceptance: 2021-04-25

Copyright © 2018, This is an Open Access article. This work is licensed under the Creative Commons Attribution 4.0 International License. To view a copy of this license, visit <http://creativecommons.org/licenses/by/4.0/> or send a letter to Creative Commons, PO Box 1866, Mountain View, CA 94042, USA.

strengths and weaknesses of these books for the modification and possible change of content and form, in accordance with the set goals and scientific principles to the planners and authors of academic books.

Keywords: Islamic Management, Critique, Evaluation, Form and Content of the Book.

پژوهش‌نامه انتقادی متون و برنامه‌های علوم انسانی، پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
ماه‌نامه علمی (مقاله علمی - پژوهشی)، سال بیست‌ویکم، شماره سوم، خرداد ۱۴۰۰، ۲۸۱-۲۹۷

نقد کتاب مدیریت اسلامی (مدل‌ها و موانع تحقق آن در جامعه و سازمان‌ها)

غلامرضا گودرزی*

منصوره معینی کربکندی**

چکیده

هدف این مقاله بررسی و نقد کتاب مدیریت اسلامی (مدل‌ها و موانع تحقق آن در جامعه و سازمان‌ها) است و ابتدا کتاب از جهت روش موردآزمایی و سپس از جنبه محتوا و ساختار موردتوجه قرار می‌گیرد. همچنین، نقاط قابل توسعه کتاب جهت غنی‌تر شدن کتاب و بازکردن زمینه‌های دیگر تحقیق بیان می‌شود. روش ارزیابی و نقد این اثر استنادی - تحلیلی و مطابق با الگوی پیش‌نهادی شورای بررسی متون و کتب علوم انسانی در چهارچوب معرفی کلی، بررسی شکلی، و محتوایی اثر است. این اثر از عدم نظم منطقی و انسجام محتوایی، عدم دقت محتوایی، نقایص، و خطاهای محتوایی رنج می‌برد. کیفیت فنی اثر خوب است و قواعد عمومی نگارش رعایت شده است. باوجوداین، نقاط ضعف شکلی اثر عبارت‌اند از طرح ساده جلد کتاب، صفحه‌آرایی ساده، عدم رعایت تناسب حجم فصل‌ها، تفصیل بیش از حد پیوست کتاب، عدم جذابیت جدول‌ها، فقدان فهرست جدول‌ها، نمودارها، و شکل‌ها. به‌طور کلی تحلیل محتوای کتاب‌های دانشگاهی می‌تواند نقاط قوت و ضعف احتمالی آن‌ها را، برای اصلاح و تغییر احتمالی محتوا و شکل متناسب با اهداف تعیین‌شده و اصول علمی، در اختیار برنامه‌ریزان و مؤلفان کتاب‌های دانشگاهی قرار دهد.

کلیدواژه‌ها: مدیریت اسلامی، نقد، ارزیابی، شکل و محتوای اثر.

* دانشیار مدیریت، عضو هیئت‌علمی دانشگاه امام صادق، تهران، ایران، rgodarzi@yahoo.com

** دانشجوی دکتری رفتار سازمانی، دانشگاه تربیت مدرس، تهران، ایران (نویسنده مسئول)

mansoorreh.moeini@yahoo.com

تاریخ دریافت: ۱۳۹۹/۰۸/۲۸، تاریخ پذیرش: ۱۴۰۰/۰۲/۰۵

Copyright © 2018, This is an Open Access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution 4.0 International, which permits others to download this work, share it with others and Adapt the material for any purpose.

۱. مقدمه

با مطالعه آیات و روایات می‌توان دریافت که اسلام علاوه بر جنبه‌های معنوی، اخلاق، و تقوا به جنبه‌های مربوط به روابط اجتماعی و اداره امور جامعه، به‌ویژه شیوه‌های رهبری و مدیریت، عنایت بسیاری داشته است. از زمانی که مسلمانان تمدن متری و ارزش‌های مکتبی خود را فراموش کردند و پیشرفت‌های خود را در دنباله‌روی از غرب دانستند، عقب‌ماندگی، انحطاط، و خواری آنان آغاز شده است. امروز نیز برای بازگشت به تمدن و عظمت گذشته راهی جز توجه به خویشتن، باور، و شناسایی توانایی‌ها و استعدادهای خود نیست. پیشرفت ملل اسلامی در سایه احیای باورهای دینی آنهاست. افزون‌بر ایجاد تغییرات دقیق در ساختار سازمانی و طرح نمودارهای جدید تشکیلاتی متناسب با وضع زمان و مکان باید با استفاده از دیدگاه متری اسلام به ایجاد اصول و مبانی محکم برای اداره جامعه در زمینه مدیریت و مناسبات انسانی سازمان پرداخت و چهارچوب منسجمی از منابع غنی و ارزش‌مند دینی پدید آورد که پاسخ‌گوی نیازهای بشری باشد. این الگو را می‌توان در قالب مدل مدیریت اسلامی به جامعه بشری عرضه کرد (عابدی جعفری و معصومی مهر ۱۳۸۹) که در کتاب *مدیریت اسلامی (مدل‌ها و موانع تحقق آن در جامعه و سازمان‌ها)* به بررسی و تبیین مدل مدیریت اسلامی پرداخته شده است.

در این جهت یکی از ملاک‌های مهم ارتقای جامعه توجه به جایگاه، رتبه علمی، و پژوهش‌های آن جامعه است. تولید علم و دانش فقط از طریق پژوهش و نشر دستاوردهای علمی حاصل نمی‌شود. نقد و ارزیابی محصولات علمی اعم از محتوا، ساختار، و بیان نقاط قوت و ضعف آن‌ها از عوامل مهم نهادینه کردن دانش و بخشی از فرایند تولید محصولات علمی تلقی می‌شود. علاوه بر این، نقد و ارزیابی موجب معرفی اثر می‌شود و آن را از گم‌نامی نجات می‌دهد (سلیمان‌زاده نجفی و دیگران ۱۳۹۲: ۱۵).

هرچند توجه به نقد کتاب در جامعه دانشگاهی کشور کم‌تر صورت گرفته است، نقد علمی با معیارهای مشخص و قابل‌ارزیابی در ارتقای پژوهش‌های انجام‌شده دانشگاهی بسیار مفید خواهد بود. نقد یک اثر علمی به‌منظور شناساندن کارهای علمی باارزش به اهل مطالعه و بیان نقاط قوت و ضعف اثر به نویسنده برای رفع نواقص و تقویت نقاط قوت است.

بدون شک، هر گامی که در جهت استخراج مدل یا الگوی مدیریت اسلامی از متون اسلامی برداشته شود، باید به فال نیک گرفت و باید به نویسنده کتاب *مدیریت اسلامی (مدل‌ها و موانع تحقق آن در جامعه و سازمان‌ها)* بابت تدوین این کتاب تبریک گفت و

البته آثاری از این قبیل هرچه در بوتۀ نقد و اصلاح قرار گیرند، در رشد ارائه مدل در مدیریت اسلامی نقش مفید و مؤثر خود را ایفا می‌کنند و به تدریج می‌توانند ادبیات دینی در این عرصه را شکوفاتر سازند. به همین منظور، این مقاله به معرفی کلی اثر یادشده و بررسی شکلی و محتوایی آن می‌پردازد با این هدف که به سهم خود بتواند نویسنده محترم را در بازخوانی کتاب یاری رساند.

۲. معرفی کلی اثر (مرور اجمالی بر محتوای اثر)

پژوهشگاه حوزه و دانشگاه کتاب مدیریت اسلامی (مدل‌ها و موانع تحقق آن در جامعه و سازمان‌ها) را در قطع وزیری در ۲۲۸ صفحه (۱۹۶ صفحه متن اصلی و بقیه پیوست) به چاپ رسانده و مشتمل بر پیش‌گفتار، دو بخش با پنج فصل، دو پیوست، منابع و مآخذ، واژه‌نامه، و نمایه‌هاست.

پیش‌گفتار کتاب به تشکیل حکومت مبتنی بر قوانین و دستورهای خداوند، ایجاد تغییرات در ساختار سازمانی و طرح نمودارهای جدید تشکیلاتی متناسب با وضع زمان و مکان، ایجاد اصول و مبانی محکم برای اداره جامعه در زمینه مدیریت و مناسبات انسانی سازمان، و ایجاد چهارچوب منسجم از منابع غنی دینی اشاره دارد و هدف از تدوین این اثر را طراحی و تبیین مدل شناخت موانع تحقق مدیریت اسلامی دانسته است.

بخش اول این کتاب از سه فصل تشکیل شده است. در فصل اول به نظریه‌های اندیشمندان مدیریت اسلامی و تاریخچه مدیریت اسلامی در ایران و دیگر کشورها پرداخته شده است. در این فصل با سیری بر نظریه‌های اندیشمندان مدیریت اسلامی از جمله ابویوسف، فارابی، ماوردی، ابوعلی سینا، و... به بیان دیدگاه‌های آن‌ها در برخورد با حکومت و شیوه اداره کشور پرداخته شده است. بیش‌تر این اندیشمندان، باوجود داشتن مذاهب متفاوت، دین را عاملی تأثیرگذار در نحوه حکومت‌داری دانسته‌اند. در این فصل، هم‌چنین تاریخچه‌ای از مدیریت اسلامی در ایران بیان شده است و می‌توان به این نتیجه رسید که باوجود کوشش‌های فراوانی که در این حوزه انجام گرفته، به دلیل پراکندگی مؤسسات و مراکز مدیریت اسلامی و نبود متولی مشخصی برای تدوین و مطالعه آن، هنوز راهی طولانی تا تحقق مدیریت اسلامی در کشور وجود دارد. با توجه به بررسی‌های انجام گرفته در دیگر کشورهای اسلامی، می‌توان گفت برخی از این کشورها مانند مالزی در مطالعه و تدوین مدیریت اسلامی پیشرفت‌های قابل توجهی کرده‌اند.

در فصل دوم، تعریف‌ها، برداشت‌ها، نگاه‌ها، و رویکردهای مدیریت اسلامی از دیدگاه صاحب‌نظران و نیز تفاوت‌های مدیریت اسلامی با مدیریت غربی بیان شده است. از این مباحث می‌توان نتیجه گرفت که مدیریت اسلامی و مدیریت غربی، با وجود شباهت‌هایی که در اغلب روش‌های اجرایی دارند، تفاوت‌های ریشه‌ای و ماهوی دارند. از آن‌جاکه در مدیریت اغلب فعالیت‌ها با محوریت انسان صورت می‌گیرد، نوع نگرش به انسان می‌تواند نوع مدیریت را مشخص کند.

در فصل سوم، ضمن تعریف واژه مدل و تقسیم‌بندی آن به خرد و کلان، به ارائه این مدل‌ها در حوزه مدیریت اسلامی پرداخته شده است. پس از بررسی این مدل‌ها نتیجه گرفته شده است که مدل کاملی وجود ندارد که پاسخ‌گوی نیازهای جامعه و سازمان‌ها باشد. نویسنده معتقد است که مدیران می‌توانند با الهام‌گرفتن از مدل‌های موضوعی و خرد ارائه‌شده و نیز با بهره‌گیری از تعالیم و اندوخته‌های اسلامی خود، بخشی از نیازهای حوزه تحت مدیریت خود را برطرف کنند و زمینه‌ای برای کاربردی کردن مدل‌های جامعی فراهم کنند که در آینده ارائه می‌شود.

در بخش دوم، که از دو فصل تشکیل شده است، نویسنده درصدد طراحی مدل جهت تبیین موانع تحقق مدیریت اسلامی در سازمان‌ها، با توجه به پیشینه پژوهش و نظر خبرگان، بوده است. با توجه به اهمیت پیشینه پژوهش‌های انجام‌گرفته در این موضوع، فصل چهارم به موانع تحقق مدیریت اسلامی از دیدگاه صاحب‌نظران اختصاص دارد. نویسنده معتقد است موانعی که در این فصل از نظر خبرگان به دست آمده، حاصل تجربه‌های شخصی و سازمانی آنان بوده است و هیچ کار آماری روی آن‌ها انجام نگرفته است. از طرفی اولویت و ضریب اهمیت هریک از موانع نیز مشخص نبوده است.

در فصل پنجم، برای شناسایی موانع، نخست با استفاده از پیشینه تحقیق موانع استخراج شده و در قالب مدلی به خبرگان عرضه شده است. پس از جمع‌آوری آراء، موانع شناسایی شده و سپس برای تعیین اولویت‌ها، پرسش‌نامه‌هایی طراحی و دوباره در اختیار خبرگان قرار گرفته است. پس از تکمیل پرسش‌نامه‌ها اولویت آن‌ها به ترتیبی که در فصل پنجم آمده مشخص شده است.

در پیوست ۱ محاسبه‌های آماری این تحقیق که به وسیله نرم‌افزارهای آماری صورت گرفته آورده شده است و در پیوست ۲ پرسش‌نامه مشخصات فردی خبرگان و پرسش‌نامه اهمیت وضعیت کنونی هریک از موانع آورده شده است.

نویسنده کتاب، دکتر حسن عابدی جعفری، عضو هیئت علمی دانشگاه تهران است و علایق تحقیقاتی ایشان به مباحث اسلامی و آثار متعدد منتشرشده از وی در قالب کتاب و مقاله بر شایستگی نامبرده در نگارش چنین اثری صحه می گذارد.

۳. بررسی ابعاد شکلی اثر

یکی از ملاک های مهم در ارتقای جامعه توجه به رتبه، جایگاه علمی، و پژوهش های آن جامعه است، چراکه تولید علم و دانش فقط از طریق پژوهش و نشر دستاوردهای علمی حاصل نمی شود. نقد و ارزیابی محصولات علمی، اعم از محتوا و ساختار، و هم چنین بیان نقاط ضعف و قوت آن ها از عوامل مهم نهادینه کردن دانش و بخشی از فرایند تولید محصولات علمی تلقی می شود. علاوه بر این، نقد و ارزیابی موجب معرفی اثر می شود و آن را از گم نامی خارج می کند (سلیمان زاده نجفی و دیگران ۱۳۹۲: ۱۵).

به طور کلی، هر نقد علمی باید ابعاد شکلی اثر را از نظر میزان جامعیت، کیفیت چاپ و نشر، رعایت اصول نگارش، التزام به قواعد ویرایش تخصصی، و میزان روان و رسابودن موردبررسی و نقد قرار دهد (شورای بررسی متون و کتب علوم انسانی ۱۳۹۰).

۱.۳ نقاط قوت

- کتاب از نظر قطع، اندازه و نوع قلم، و نیز صفحه آرایی مناسب است؛
- نوع نگارش رسا، روان، و به دور از پیچیدگی های عبارتی است؛
- استفاده از سادگی و شیوایی در نگارش موجب شده است که خواننده به راحتی مطالب را درک کند؛
- اشکالات املائی و نگارشی در متن به چشم نمی خورد؛
- علامت های نشانه گذاری در درجه نخست برای رفع ابهام و برای روان خوانده شدن نوشته و وضع شده اند (غلامحسین زاده ۱۳۸۵: ۳۳). از این رو، استفاده درست از نشانه های فصل و وصل از قبیل نقطه، پرسش، تعجب، ویرگول، نقطه ویرگول، دونقطه، و... در هر متنی برای انتقال صحیح مفاهیم بسیار حائز اهمیت است (سمیعی ۱۳۹۲: ۲۵۶). در سراسر کتاب این قاعده رعایت شده است؛
- ترجمه عبارات مناسب بوده و تمامی عبارات عربی اعراب گذاری شده است؛

- شماره‌گذاری عناوین فرعی، که در ذیل هر فصل آورده شده، صورت گرفته است؛
- حجم کتاب تا آن‌جا که به متن اصلی مربوط می‌شود، جاذبه اولیه را برای مطالعه در خواننده ایجاد می‌کند؛
- فهرست منابع به صورت استاندارد تنظیم شده و به لحاظ تعدد و تنوع منابع نیز با در نظر گرفتن ۴۳ کتاب و ۵۲ مقاله و سه پایان‌نامه مورد استناد، نشان از تتبع لازم از سوی نویسنده دارد؛
- استفاده از حروف متفاوت در متن یا برجسته کردن عناوین یا برخی موضوعات مهم می‌تواند خواننده را به مطالعه و ادامه مطالب ترغیب کند (رضی ۱۳۸۸: ۲۸). در کتاب قواعد معمول حروف نگاری رعایت شده است؛
- کیفیت اثر به لحاظ صحافی خوب و قواعد نگارش نیز در آن تا حد زیادی رعایت شده است؛
- همه جدول‌ها و شکل‌هایی که در متن وجود دارند با ذکر منبع آورده شده‌اند؛
- از نظر روند بیان مطالب در هر فصل، کتاب در هر فصل مقدمه و نتیجه‌گیری جداگانه دارد؛
- پس از اتمام هر بخش نیز نتیجه‌گیری کوتاهی وجود دارد؛
- اندازه حروف انگلیسی به اندازه دو فونت کوچک‌تر از حروف فارسی نوشته شده است که به زیبایی متن افزوده است؛
- در اثر حاضر در ابتدای هر فصل مقدمه آورده شده است. مقدمه هر اثر، بیان‌گر توضیحات مرتبط با بیان مسئله است که کمک قابل ملاحظه‌ای برای ترسیم و درک صحیح مطالب کتاب به خواننده خواهد داشت. اصولاً نویسنده نکات مهم و اساسی مدنظر خود را در خصوص اثر علمی در مقدمه بیان می‌کند که می‌تواند بیان‌گر باورهای وی، اهداف، پیشینه موضوع، معرفی، و ساختار محتوای کتاب باشد (ملکی ۱۳۸۴: ۱۰)؛
- کتاب حاضر نمایه موضوعی و نمایه اعلام دارد؛
- ابزار علمی مورد استفاده جدول‌ها، نمودارها، و مدل‌های مدیریتی است که فهم مطالب را برای خواننده آسان می‌سازد؛
- اکثر مطالب کتاب با ذکر مأخذ است و نویسنده در ارجاع و استناد به منابع مورد استفاده دقت و امانت را رعایت کرده است.

۲.۳ نقاط ضعف

- کیفیت ظاهری و فنی: منظور از بررسی کیفیت ظاهری و فنی اثر این است که مؤلفه‌هایی مانند طرح روی جلد، حروف‌نگاری، صفحه‌آرایی، چاپ، و صحافی مورد بررسی قرار گیرد و نمونه‌خوانی اثر از نظر وجود غلط‌های املائی و چاپی مورد بررسی قرار گیرد (زراءنژاد ۱۳۹۵).
- طرح جلد کتاب: طرح روی جلد نماد و نشان مشخصی از مدیریت اسلامی ندارد.
- صفحه‌آرایی کتاب: صفحه‌آرایی کتاب بسیار ساده است و خواننده را برای مطالعه ترغیب نمی‌کند.
- عدم رعایت تناسب حجم فصل‌ها: فصل اول ده صفحه، فصل دوم ۲۶ صفحه، فصل سوم ۹۹ صفحه، فصل چهارم شانزده صفحه، و فصل پنجم ۳۶ صفحه است. این امر گویای آن است که در طراحی اولیه و فصل‌بندی‌های کتاب دقت لازم به عمل نیامده است.
- تفصیل بیش از حد پیوست کتاب: پیوست کتاب که شامل تجزیه و تحلیل آماری موانع تحقق مدیریت اسلامی است، می‌توانست به عنوان یک فصل به کتاب افزوده شود.
- عدم جذابیت جدول‌ها: جدول‌ها در متن بی‌رنگ است و جذابیت ندارد.
- فهرست مطالب: فهرست مطالب به صورت تفصیلی تنظیم شده است و جدول‌ها، نمودارها، و اشکال فهرست جداگانه ندارند.
- تعداد پایان‌نامه‌هایی که در کتاب به آن اشاره شده است، سه مورد است، در حالی که تعداد مقالات ۵۲ مورد است که بهتر بود نسبت به تعداد کتاب‌ها از پایان‌نامه‌های بیش‌تری استفاده می‌شد.

۴. بررسی روش‌شناسی اثر

رویکردها به مدیریت اسلامی را می‌توان به سه رویکرد اصلی تقسیم کرد:

- رویکرد استنباطی: این رویکرد در علم دینی مبتنی بر دین‌شناسی دائرةالمعارفی است و در این رابطه دو نظر وجود دارد. یکی این‌که تصور بر این است که دین همه علوم با

همه جزئیات آن‌ها را در بر دارد و باید کوشید تا با مطالعه دقیق متون دینی مواد علم موردنظر را از آن‌ها استنباط کرد و سپس با تألیف و سازمان‌دهی آن‌ها پیکره علم موردنظر را سامان بخشید. عقیده بر این است که اصول کلی همه علوم در دین یافت می‌شود. لذا فراهم آوردن یک علم دینی مستلزم آن است که اصول و کلیات آن از متون دینی استخراج شود. سپس به‌شیوه‌ای استنباطی اصول و کلیات موارد و یافته‌های جزئی مشخص شود (باقری ۱۳۸۲: ۲۱۴-۲۱۵).

- رویکرد تهذیبی و تکمیل علوم موجود (امضایی): طرف‌داران دیدگاه تهذیبی معتقدند که از علوم موجود می‌شود بخش‌هایی را برگزید و با عبور از فیلترهای دینی علوم دینی را ایجاد کرد. گاهی به‌عنوان این که دین با علم سازگار است، راه‌حل‌های علمی را با توجه به ارزش‌های دینی خود انتخاب می‌کنیم که تلقی از علم دینی این است که علوم موجود با نظریات و اندیشه اسلامی از ناخالصی‌ها و انحرافات پیراسته شود و احتمالاً بخش‌هایی نیز بر آن افزوده شود (همان: ۲۴۴-۲۴۵).

- رویکرد تأسیسی: طرف‌داران این دیدگاه معتقدند از آن‌جاکه هر علمی مبتنی بر یک‌سری مفروضات غیرعلمی است (لزوماً تجربی نیستند)، همه علوم موجود ریشه در یک دیدگاه فلسفی دارند. لذا ما هم می‌توانیم با مبنای قراردادگزاره‌هایی که از دین اخذ می‌کنیم، علمی را سامان دهیم که دینی باشد؛ یعنی به‌جای قرارداد دیدگاه‌های علوم درمورد انسان دیدگاهی را که در قرآن آمده است، مبنای انسان‌شناسی قرار دهیم و در علوم مختلف نظریه‌پردازی کنیم و به‌بوتۀ آزمون بگذاریم (همان: ۲۴۹-۲۵۰).

درمورد روش‌شناسی اثر موارد زیر قابل توجه است:

۱. قالب ارائه مطالب اسلامی در این کتاب همان ساختار مطالب غربی است؛
۲. روش به‌کار گرفته‌شده روش امضایی است. از این روش به دو صورت می‌توان استفاده کرد: یک برخورد موضوعی که مطالب در قالب موضوعات ازپیش مشخص شده مطرح می‌شود و به‌صورت طبیعی یک برخورد سطحی است؛ برخورد دوم برخورد سؤالی است که اول سؤالات اساسی مربوط به موضوعات مطرح و سپس پاسخ سؤالات از درون مطالب اسلامی استخراج و ارائه می‌شود که روش دوم برخورد عمیق‌تری درقبال ارائه مطالب موضوعی است.

۵. بررسی ابعاد محتوایی اثر

۱.۵ امتیازها

- طراحی مدلی کامل درخصوص موانع تحقق مدیریت اسلامی: از امتیازات مهم و برجسته این کتاب طراحی مدلی به منظور شناسایی و تبیین موانع تحقق مدیریت اسلامی است. هرچند در مدیریت اسلامی آثار متعددی از نویسندگان اسلامی منتشر شده، درمورد طراحی مدلی به منظور شناسایی موانع تحقق مدیریت تلاش‌های درخوری صورت نگرفته است.
- تأمل گسترده روی موانع و مشکلات فراوری تحقق مدیریت اسلامی: در این کتاب نویسنده تلاش کرده است موانع تحقق مدیریت اسلامی در کتاب‌های مدیریت اسلامی، مقاله‌ها، پایان‌نامه‌ها، و گزارش‌های کلاسی را فهرست کند.
- نخستین پژوهش در زمینه شناسایی موانع: این کتاب نخستین پژوهشی است که با روش علمی، موانع موجود برای تحقق مدیریت اسلامی در کشور را برشمرد و اولویت‌بندی کرده است.
- برای جامعیت یک اثر علمی بیان هدف حائز اهمیت است. محقق باید توضیح دهد به چه منظور و هدفی به تحریر این اثر دست زده است. آیا سایر کتب مدیریت اسلامی دارای نقص است که با این کتاب آن نواقص رفع می‌شود یا شیوه بیان و ارائه مطالب این کتاب متفاوت با سایر کتب است. در تدوین اثر مورد اشاره، هدف طراحی مدلی به منظور شناسایی و تبیین موانع تحقق مدیریت اسلامی در سطح جامعه و سازمان‌هاست. محقق می‌نویسد که اقدامات مؤلفان این کتاب برای نخستین بار است که به صورت علمی و کاربردی در کشور صورت گرفته است.
- در تحقیقی که در این کتاب برای شناسایی موانع تحقق مدیریت اسلامی انجام شده، سعی شده است که میان آفات مدیریت اسلامی و موانع مدیریت اسلامی تمایز گذاشته شود. آفات مدیریت اسلامی مربوط به پس از تحقق مدیریت اسلامی است که ممکن است به استمرار و دوام آن آسیب‌های جدی وارد کند، درحالی‌که موانع مدیریت اسلامی عوامل بازدارنده از تحقق مدیریت اسلامی هستند؛ یعنی از آغاز اجازه نمی‌دهند که مدیریت اسلامی محقق شود، درحالی‌که در تحقیقات پیشین مواردی وجود دارد که موانع تحقق مدیریت اسلامی دانسته شده، درحالی‌که از آفات مدیریت اسلامی است.

- در این تحقیق از روش علمی مبتنی بر استفاده از پرسش‌نامه، مدل، آرای خبرگان، و آمار توصیفی و تحلیلی به‌منظور تبیین، طبقه‌بندی، و اولویت‌بندی موانع بهره‌گیری شده است، درحالی‌که در تحقیقات پیشین، محققان فقط براساس نظرها و تجربه‌های عینی خود به موانعی دست یافته و از هیچ مدل، پرسش‌نامه، و تحلیل آماری استفاده نکرده بودند.
- بررسی ابعاد آموزشی اثر: مطالب کتاب با سطح علمی مخاطبان تناسب دارد و به‌منظور فهم مطالب از ابزارهای علمی مانند جدول، شکل، و نمودار به میزان مناسبی استفاده شده است.
- مسئله‌مندی اثر و پاسخ‌گویی به نیازهای علمی و کاربردی کشور: از آن‌جاکه تاکنون کوشش‌های بسیاری درخصوص مطالعه و تدوین مدیریت اسلامی صورت گرفته، پژوهش‌گران بسیاری کتاب تألیف کرده‌اند. باین‌حال هنوز مدیریت اسلامی در جامعه و سازمان‌ها محقق نشده است و هنوز موانع و مشکلات بسیاری در تحقق مدیریت اسلامی در جامعه وجود دارد که تا این موانع دقیق شناسایی نشوند و راه‌کارهای مناسب برای برون‌رفت از آن‌ها ارائه نشود، نمی‌توان توقع داشت که مدیریت اسلامی در جامعه محقق شود. ازاین‌رو، اقدام مؤلفان این کتاب برای نخستین بار است که به‌صورت علمی و کاربردی درجهت رفع این مشکل در کشور صورت گرفته است.
- خلاقیت و نوآوری اثر: این نخستین اثری است که با روش علمی، موانع موجود برای تحقق مدیریت اسلامی را برشمرده و اولویت‌بندی کرده است.
- دقت در کاربرد اصطلاحات تخصصی و معادل‌سازی برای واژه‌ها و اصطلاحات تخصصی: در سراسر کتاب اصطلاحات تخصصی مدیریتی به‌درستی به‌کار برده شده است و معادل‌های مناسب برای واژه‌های تخصصی انتخاب شده است.

۶. کاستی‌ها

۱.۶ نظم منطقی و انسجام محتوایی

- یک اثر علمی خوب باید از انسجام محتوایی برخوردار باشد. پیوستگی در اثر بر غنای آن می‌افزاید. پیوستگی به‌معنای مرتب‌کردن معانی یک متن است. ازاین‌رو، هنگامی یک متن دارای پیوستگی است که بتواند ایده اصلی موردنظر مؤلف را به‌خوبی بیان کند (کمائی‌فرد ۱۳۹۱: ۳۶).

- یکی از مواردی که در پژوهش‌های علمی حائز اهمیت فراوان است، انسجام مطالب در درون هر فصل، بین فصل‌ها، و در کل کتاب است. باید پیوند منطقی میان مباحث اصلی و فرعی در متن دیده شود، به‌طوری‌که خواننده بتواند سیر طبیعی و پیوسته سخن محقق را در اثر مشاهده کند (منصوریان ۱۳۹۲: ۱۲).
- عدم وجود یک چهارچوب مفهومی برای طرح بحث از نارسایی‌های مهم کتاب است. این چهارچوب مفهومی می‌تواند در ابتدای کتاب مطرح و جایگاه بحث‌های ارائه‌شده را روشن کند.
- در فصل دوم در قسمت تعاریف صاحب‌نظران در مدیریت اسلامی، نویسنده ۲۴ تعریف از مدیریت اسلامی از دیدگاه برخی افراد را مطرح کرده است. در این بخش نویسنده تعریف خود را از مدیریت اسلامی ارائه نداده است و فقط به بیان نظرهای دیگران پرداخته است.
- در سراسر کتاب نویسنده فقط دیدگاه‌های دیگران و نتایج تحقیقات انجام‌شده پژوهش‌گران را بیان کرده است، ولی هیچ دیدگاهی را از خود ارائه نکرده است.
- در فصل سوم، نویسنده مدل‌های مدیریت اسلامی را بیان کرده است، ولی به همه مدل‌هایی که در تحقیقات داخلی انجام‌شده اشاره نکرده است و برخی از مدل‌ها را انتخاب کرده و توضیح داده است. به عبارت دیگر، درمورد نقل مدل‌های مدیریت گزینشی برخورد شده است و از طرفی نظم، انسجام، و منطقی در چیدمان این مدل‌ها در کتاب وجود ندارد. شایسته بود که در ابتدا مدل‌هایی از دیدگاه پیامبر و امامان را مطرح کند، سپس مدل‌هایی از دیدگاه علمای اسلامی معاصر نقل کند.
- مدل‌های خرد مطرح‌شده مدیریتی بین سطوح فرد- سازمان و فراسازمانی نوسان دارند و باتوجه به این که برای ورود به هر سطح به یک بحث نظری به‌منظور حفظ ارتباط بین بخش‌ها نیاز است، لذا به علت فقدان این بخش‌های نظری مطالب از انسجام خوبی برخوردار نیستند.
- در فصل سوم نویسنده فقط یک مدل کلان براساس مطالعات پیشین ارائه کرده است که شایسته بود چند مدل دیگر ارائه می‌شد.
- همه مدل‌هایی که در فصل سوم توضیح داده شده است، مربوط به سال‌های ۱۳۸۰ تا ۱۳۸۹ است و به تحقیقاتی که محققان در این چند سال انجام داده‌اند، هیچ اشاره‌ای نشده است. لذا کتاب به ویرایش نیاز دارد تا مدل‌هایی که در تحقیقات چند سال اخیر انجام گرفته است به آن اضافه شود.

- در انتهای هر فصل سؤالات اساسی و ریشه‌ای باید مطرح شود تا خواننده را به تفکر بیش‌تر وادار کند.

۲.۶ عدم دقت محتوایی

- محقق، در صفحه هجده کتاب، خط اول نوشته است که مدیریت توحیدی گم‌شده دیروز و امروز بشر است و در دو خط پایین‌تر نوشته که عدالت و سعادت گم‌شده بشر است که این دو جمله تناقض دارد.
- در فصل چهارم در قسمت مانع و مانع‌شناسی نوشته شده است: «برای ادامه کار، دو نظر برای ادامه کار وجود دارد» که «برای ادامه کار» دو بار تکرار شده است (بنگرید به عابدی جعفری و معصومی مهر ۱۳۹۵: ۱۴۶).
- در صفحه ۱۸۷ خط اول «چنین باشد» باید نوشته می‌شد: «چنین نباشد».

۳.۶ نقایص محتوایی

آن‌چه از کتاب مدیریت اسلامی (مدل‌ها و موانع تحقق آن در جامعه و سازمان‌ها) انتظار می‌رود این است که اصول و بنیان‌های مدیریت اسلامی موردعنايت خاص قرار گیرند. در بخش مدل‌های مدیریت اسلامی در زمینه تصمیم‌گیری، انگیزش، روابط رهبر- پیرو، نظارت و کنترل، تشکیل گروه، شیوه‌های ارتباطی، مدیریت بومی، و مدیریت شورایی مدل‌هایی ارائه شده است، ولی در زمینه برنامه‌ریزی، سازمان‌دهی، هماهنگی، و مدیریت مشارکتی مدلی ارائه نشده است.

۴.۶ خطاهای محتوایی

- بیان آیات و روایات متناسب با مباحث طرح‌شده موجب آشنایی خواننده با موضوعات اسلامی می‌شود که در متن خیلی از آیات و روایات استفاده نشده است.
- بین سطح رهبری جامعه و سازمان تفکیک صورت نگرفته و به بحث بیش‌تر در محدوده سازمان نیاز است.
- بیش‌تر به اداره جامعه پرداخته و آیات و روایات در این مورد است، ولی می‌توان در سطح مدیریت سازمان بحث کرد.

- فقط موانع تحقق مدیریت اسلامی آورده شده است و از ذکر موانع عمومی پرهیز شده است.
- در مدل موانع تحقق مدیریت اسلامی، که محقق ارائه کرده است، پنجاه نفر از خبرگان که هم با مباحث مدیریت اسلامی و هم با سازمان‌ها آشنا بودند، نمونه آماری شمرده شده‌اند که موانع استخراج‌شده بر مبنای پیشینه تحقیق به آن‌ها عرضه شده است. پس از دریافت نظرهای آن‌ها برخی موانع اصلاح، برخی حذف، و بسیاری افزوده شده است. با تغییر نمونه آماری احتمال این وجود دارد موانعی که تشخیص داده شده است متفاوت باشد.
- با تغییر جامعه آماری محقق، که شامل پنجاه نفر از خبرگان بودند، احتمالاً نتایج برای طراحی مدل موانع تحقق مدیریت اسلامی تفاوت می‌کرد، مدل با مؤلفه‌های دیگر و به شکلی دیگر طراحی می‌شد، و ترتیب عوامل و اولویت‌بندی عوامل تغییر می‌کرد.
- همه افراد جامعه آماری که محقق برای بررسی موانع تحقق مدیریت اسلامی بین آن‌ها پرسش‌نامه توزیع کرده است، مرد بودند و از زنان در این تحقیق استفاده نشده است.
- از میان نخبگانی که پرسش‌نامه موانع تحقق مدیریت اسلامی را بررسی و پُر کردند فقط سی درصد حوزویان دارای مدرک دانشگاهی بودند؛ یعنی ۷۰ درصد بقیه حوزویان مدرک دانشگاهی نداشتند و از مدیریت آکادمیک و دانشگاهی اطلاعی نداشتند.
- ۳۷ درصد حوزویان و ۶۳ درصد دانشگاهیان بودند که اگر این نسبت مساوی انتخاب می‌شد، مناسب‌تر بود.
- مدل ارائه‌شده ممکن است برای هر نوع سازمان اسلامی مناسب نباشد و موانعی که در این مدل ارائه شده است در سازمان‌ها متفاوت باشد.
- هدف محقق شناسایی موانع تحقق مدیریت اسلامی در کلان‌سازمان‌ها بوده است، ولی در مورد راه‌کارهای برون‌رفت از این موانع بحثی به‌میان نیامده است.
- هدف محقق مرتبط با سطح کلان‌سازمان‌ها بوده است و برای سطح میانی و خرد یعنی برای سازمان‌ها و مراکز مشخص مدلی ارائه نکرده است. به عبارت دیگر، مدل جامع مدیریت اسلامی برای پاسخ‌گویی به نیازهای جامعه و سازمان‌ها طراحی و تدوین نشده است، بلکه برای کلان‌سازمان‌هاست.

- در بخش اولویت‌بندی موانع تحقق الگوی مدیریت اسلامی مورد ۳۶ نبود نظام تشویق مناسب برای اجرای الگوها و مدل‌های مدیریت اسلامی (عابدی جعفری و معصومی مهر ۱۳۹۵: ۱۸۷) و مورد ۴۳ نبود تشویق‌های لازم برای انجام مطالعات اسلامی در حوزه مدیریت (همان: ۱۹۲) هم‌پوشانی دارد، بهتر بود یک مورد در نظر گرفته می‌شد.
- مورد ۲۷ صفحه ۱۸۱، غفلت در کنترل‌ها و نظارت‌های درونی، و مورد ۲۹ صفحه ۱۸۳، فقدان سیستم نظارتی دولتی متناسب با مبانی ارزش‌های اسلامی، هر دو در توضیح یک مورد را بیان می‌کنند.
- مورد ۲۵، کمبود شاخص‌های اندازه‌گیری برای مفاهیم ناب اسلامی، می‌توانست ذیل مورد ۳۱، فقدان سیستم ارزیابی بر مبنای تعالیم اسلامی، بیاید، زیرا در هر دو مورد درباره شاخص‌ها و استانداردهای سیستم ارزیابی صحبت شده است.
- در بخش موانع نظارتی (موانع درون‌سازمانی است)، فقدان سیستم نظارتی دولتی متناسب با مبانی ارزش‌های اسلامی برون‌سازمانی است، نه درون‌سازمانی.
- صفحه ۱۷۳ مورد ۱۱ گفته است که تنها راه پیشرفت و توسعه کشور ما نزدیک‌شدن و حرکت در مسیر مبانی ارزش‌های دینی است، پس کشورهای غربی که پیشرفت کردند، مگر مسلمان بودند و اسلام داشتند.
- پاراگراف آخر صفحه ۱۷۴ گفته است که صاحب‌نظران و اندیشمندان عرصه مدیریت بسیار می‌کوشند تا اندیشه اندیشمندان غربی را بدون هیچ پالایشی الگوهای مورد استفاده سازمان‌ها مطرح کنند. اغلب مدیران می‌کوشند تا مدل‌های به‌کاررفته در سازمان‌ها، به‌ویژه مدل اروپایی EFQM، را بدون هیچ دخل و تصرفی اجرا کنند. این مدل‌ها ساخته افرادی است که به نقش دین در ارتقای بهره‌وری سازمان‌ها اعتقادی ندارند. از این‌رو، نمی‌توان این مدل‌ها را مدل کاملی دانست.
- صفحه ۱۸۱ شاخص‌ها به دو نوع کمی و کیفی تقسیم می‌شوند. اندازه‌گیری شاخص‌های کمی آسان است، ولی سنجش شاخص‌های کیفی مانند صداقت مشکل‌تر و امکان اشتباه در آن بیش‌تر است. شاخص‌های مفاهیم اسلامی جز گروه دوم است؛ یعنی نویسنده معتقد است اسلام شاخص کمی ندارد.

۷. نتیجه‌گیری

تلاش نویسنده در ارائه بحث‌های مدیریت اسلامی و ارائه مدل جامع برای شناسایی موانع تحقق مدیریت اسلامی قرین توفیق بوده است، ولی ارائه یک مدل که بتواند در تمام سازمان‌ها و کلان‌سازمان‌ها مورد استفاده قرار گیرد دور از ذهن است. به لحاظ شکلی، نقاط قوت کتاب افزون بر نقاط ضعف آن بوده و کیفیت فنی اثر نیز تا حد زیادی به استانداردها نزدیک است. به لحاظ روش شناسی، کتاب باید مورد بازنگری قرار گیرد، زیرا قالب ارائه مطالب اسلامی در همان ساختار مطالب غربی است که باعث شده است نویسنده از هدف اصلی خود دور شود. به لحاظ محتوایی، نقاط ضعف کتاب از نقاط قوت آن بیش‌تر است و این نقاط ضعف قابل چشم‌پوشی نیست و ساختار کتاب نیازمند اصلاح است، خصوصاً در زمینه نظم منطقی و انسجام محتوایی، کتاب باید مورد بازنگری قرار گیرد. عدم دقت محتوایی به لحاظ اندک بودن قابل چشم‌پوشی است. خطاهای محتوایی نیز به دلیل ازدیاد و این‌که به اصل مطلب لطمه وارد می‌سازند، باید مورد بازنگری قرار گیرند. بیان کاستی‌های کتاب به هیچ وجه نافی زحمات نویسنده و تلاش درخور تحسین وی نیست.

در بیان کاربردهای اثر باتوجه به اهداف تألیف کتاب، باید گفت که هدف محقق شناسایی موانع تحقق مدیریت اسلامی در کلان‌سازمان‌ها بوده است، ولی در مورد راه کارهای برون رفت از این موانع بحثی به میان نیامده است که سازمان‌ها بتوانند از این راه کارها برای شناسایی و حذف موانع خود بهره ببرند. از سوی دیگر، مدل جامع مدیریت اسلامی برای پاسخ‌گویی به نیازهای جامعه و سازمان‌ها طراحی و تدوین نشده است، بلکه برای کلان‌سازمان‌هاست. در نهایت مدل ارائه شده ممکن است برای هر نوع سازمان اسلامی مناسب نباشد و موانعی که در این مدل ارائه شده است در سازمان‌ها متفاوت باشد. به طور خلاصه، موارد ذکر شده کاربرد مدل ارائه شده در سازمان‌های مختلف را محدود می‌سازد.

در انتها، پیش‌نهادهایی در جهت بهبود اثر با در نظر گرفتن نقاط ضعف و کاستی‌های موجود در آن ارائه می‌شود. طرح روی جلد باید نماد و نشان مشخصی از مدیریت اسلامی داشته باشد. صفحه‌آرایی کتاب از حالت ساده خارج شود که خواننده برای خواندن کتاب ترغیب شود. تناسب حجم فصل‌ها رعایت شود. پیوست کتاب باید به عنوان یک فصل به کتاب افزوده شود. جدول‌ها در متن رنگی شوند تا جذابیت آن‌ها برای خواننده بیش‌تر شود. فهرست جدول‌ها، نمودارها، و اشکال اضافه شود. یک چهارچوب مفهومی در ابتدای کتاب مطرح شود و جایگاه بحث‌های ارائه شده را روشن کند. نویسنده تعریف خود را از مدیریت

اسلامی ارائه دهد. در فصل سوم، نویسنده باید به همه مدل‌هایی که در تحقیقات داخلی انجام شده اشاره کند. شایسته است که در ابتدا مدل‌هایی از دیدگاه پیامبر و امامان را مطرح کند. سپس مدل‌هایی از دیدگاه علمای اسلامی معاصر نقل کند. در فصل سوم نویسنده باید چند مدل کلان براساس مطالعات پیشین ارائه کند. در انتهای هر فصل سؤالات اساسی و ریشه‌ای باید مطرح شود تا خواننده را به تفکر بیش‌تر وادار کند. بین سطح رهبری جامعه و سازمان تفکیک صورت گیرد و بحث بیش‌تر در محدوده سازمان انجام گیرد. به جای پرداختن بیش‌تر به اداره جامعه باید در سطح مدیریت سازمان بحث شود. در مورد راه‌کارهای برون‌رفت از موانع بحث شود. برای سطح میانی و خرد، یعنی برای سازمان‌ها و مراکز مشخص، مدل ارائه شود.

در نهایت، ضمن تقدیر از تلاش ارزنده مؤلف در تدوین منبع مناسبی برای طرح مباحث مدیریت اسلامی، امید است مؤلف محترم با در نظر گرفتن مواردی که در جهت تقویت مباحث مدیریت اسلامی مطرح شده است، منابع و کتب جامع‌تر و کامل‌تری ارائه کند تا راه‌گشای مسائل علمی اداره سازمان‌ها باشد و در نهایت موجب پیشرفت جامعه اسلامی شود.

کتاب‌نامه

- باقری، خسرو (۱۳۸۲)، هویت علم دینی، تهران: وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی.
- رضی، احمد (۱۳۸۸)، «شاخصه‌های ارزیابی و نقد کتاب‌های درسی دانشگاهی»، سخن سمت، س ۱۴، ش ۱.
- زراءنژاد، منصور (۱۳۹۵)، «بررسی و نقد کتاب تحلیلی بر شاخص‌های کلان اقتصادی در ایران (با رویکرد اقتصاد مقاومتی)»، پژوهش‌نامه انتقادی متون و برنامه‌های علوم انسانی و مطالعات فرهنگی؛ ویژه‌نامه اقتصاد مقاومتی، ش ۴۳.
- سلیمان‌زاده نجفی و دیگران (۱۳۹۲)، «ساخت و اعتباریابی مقیاس سنجش مقالات نقد کتاب درسی دانشگاهی»، نشر پژوهش و نگارش کتب دانشگاهی، س ۱۷، ش ۴.
- سمیعی (گیلانی)، احمد (۱۳۹۲)، نگارش و ویرایش، تهران: سمت.
- شورای بررسی متون و کتب علوم انسانی (۱۳۹۰)، پرسش‌نامه نقد و بررسی متون و کتب علوم انسانی (کتب ملی): <http://www.shmoton.ir>.
- عابدی جعفری، حسن و حمیدرضا معصومی مهر (۱۳۹۵)، مدیریت اسلامی (مدل‌ها و موانع تحقق آن در جامعه و سازمان‌ها)، تهران: پژوهشگاه حوزه و دانشگاه.

نقد کتاب مدیریت/اسلامی ... (غلامرضا گودرزی و منصوره معینی کربکندی) ۲۹۷

غلامحسین زاده، غلامحسین (۱۳۸۵)، *راهنمای ویرایش*، تهران: سمت.
کمائی فرد، سعیده و مریم جابر (۱۳۹۱)، «انسجام متن تعاریف در کتاب‌های درسی دانشگاهی»، پژوهش و نگارش کتب دانشگاهی، دوره ۱۶، ش ۲۶.
ملکی، حسن (۱۳۸۴)، «شیوه طراحی و تألیف کتاب درسی (بخش مقدمات کتاب)»، سخن سمت، ش ۱۴.
منصوریان، یزدان (۱۳۹۲)، «صد ویژگی کتاب‌های دانشگاهی کارآمد و اثربخش»، پژوهش و نگارش کتب دانشگاهی، دوره ۱۷، ش ۲۹.

